

Bydgoszcz, 25 października 2016 roku

dr hab. Sławomir Kamosiński, prof. nadzw. UKW

Instytut Prawa, Administracji i Zarządzania

Wydział Administracji i Nauk Społecznych

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Beaty Łuszczak pt. Wybory parlamentarne w województwie rzeszowskim w latach 1989-1997, Rzeszów 2016, napisanej pod kierunkiem dr hab. Jolanty Kamińskiej-Kwak, prof. nadzw. UR

Badania naukowe nad współczesną historią polityczną Polski, dla której cezurę początkową stanowi 1989 rok, są dla wyjaśnienia znaczenia dziejowego transformacji politycznej, społecznej i gospodarczej, niezwykle istotne. W moim przekonaniu spełniają one ważną rolę edukacyjną. Podkreślić należy to, że wielu uczonych pole badawcze nad tymi problemami zawężyło do regionu, subregionu, czy mikrospołeczności. Takie podejście pozwala na udokumentowanie dorobku liderów lokalnych, ilustrację procesu tworzenia się i znikania lokalnych instytucji życia publicznego, określenie preferencji politycznych społeczności lokalnej. W efekcie wyniki tych poszukiwań naukowych służą integracji społeczności regionalnej/lokalnej, sprzyjają budowie wspólnych wartości lokalnych. Przedstawiona do oceny dysertacja mgr Beaty Łuszczak pt. Wybory parlamentarne w województwie rzeszowskim w latach 1989-1997, wpisuje się w powyższy trend. Autorka zwróciła uwagę na fundamenty, na których rozpoczęto budowę ustroju demokratycznego w województwie rzeszowskim. Wyjaśnia trudności mentalne w akceptacji procesu transformacji ustroju politycznego, społecznego i gospodarczego, odsłania kulisy kształtowania się instytucji życia publicznego w województwie rzeszowskim, zwraca uwagę na pojawianie się nieznanymi wcześniej społeczeństwu polskiemu, a stale towarzyszących politykom w krajach o ugruntowanej demokracji, technik marketingu politycznego, w tym narzędzi promocji jednostki czy partii politycznej. Tak ukierunkowane badania naukowe umożliwiają wyjaśnienie wielu

współcześnie występujących zjawisk przez pryzmat tych, które zdarzyły się w niezbyt odległej czasowo przeszłości.

Kompleksowe, interdyscyplinarne badania naukowe mgr Beaty Łuszczak przyniosły rezultat w postaci dysertacji, w której dogłębnej analizie poddano przebieg wyborów do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989-1997 w skali województwa rzeszowskiego, w granicach obowiązujących do 1999 roku. Cel pracy nakreślony we wstępie jako „próba głębszej analizy preferencji wyborczych mieszkańców województwa oraz przemian społeczno-politycznych zachodzących na tym terenie, tzw. geografii wyborczej, jak również pokazanie procesu wyodrębniania się elit” (s. 13.), w moim przekonaniu został osiągnięty. Zauważyć należy, że jest to pierwsze tak kompleksowe studium.

Interdyscyplinarny charakter pracy wymusił korzystanie z metod badawczych, które stosowane są w historii oraz w socjologii i politologii. Autorka słusznie za wiodącą metodę przyjęła metodę indukcyjną. Dostęp do bogatego materiału źródłowego, jego wieloaspektowa analiza, pozwalała na formułowanie narracji naukowej. Ramy chronologiczne pracy nie budzą żadnych zastrzeżeń. Zostały one uzasadnione przekonująco. Pierwsza cezura, rok 1989, to początek transformacji systemu politycznego, społecznego i gospodarczego w Polsce i pierwsze wybory do tzw. sejmu kontraktowego oraz równolegle przeprowadzone wolne wybory do Senatu RP. Druga cezura chronologiczna obejmuje rok 1997. Wybór tej daty wynika z kalendarza wyborczego w wyborach parlamentarnych oraz z faktu wprowadzenia w życie 1 stycznia 1999 roku nowego podziału administracyjnego państwa. Z tych względów wybór województwa rzeszowskiego, jako terytorium badawczego, które istniało w latach 1975 – 1998, wydaje się uzasadniony i nie wzbudza sprzeciwu.

Ocena poprawności struktury i merytorycznej zawartości przedstawionej do oceny rozprawy jest pozytywna. Autorka przedstawiła dysertację składającą się z pięciu rozdziałów. We wstępie mgr Beata Łuszczak usprawiedliwia fakt, że w rozdziałach od pierwszego do czwartego włącznie, analiza materiału źródłowego ma schematyczny charakter i w zasadzie budowa tych rozdziałów, jest identyczna. Autorka dysertacji podaje: „Kolejne trzy rozdziały mają podobną strukturę. Najbardziej rozbudowaną część, w każdym z tych rozdziałów stanowi przebieg kampanii wyborczych na terenie województwa rzeszowskiego do parlamentu kolejnych kadencji” (s. 15). Wybór takiej struktury porządkującej treść, w której omówiono wyniki wyborów do Sejmu RP w latach 1989-1997, jest uzasadniony. Wybory to swoisty spektakl, który zawsze przygotowany jest, zarówno przez instytucje państwa odpowiadające za prawidłowy przebieg wyborów, jak i partie polityczne oraz związanych z nimi kandydatów,

w ten sam, bardzo schematyczny i sformalizowany sposób. Okres wyborczy rozpoczyna wydanie Zarządzenia Prezydenta RP w sprawie zarządzenia wyborów do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej (wyjątek stanowił rok 1989), następnie rozpoczyna się kampania wyborcza, w dalszej kolejności odbywa się akt wyborczy, po czym następuje ogłoszenie wyników wyborów przez Państwową Komisję Wyborczą i wskazanie osób, które zdobyły mandat. Ten schemat jest niezmienny i z tego tytułu przyjęta w rozprawie budowa pracy jest uzasadniona. Ostatni rozdział, piąty, został poświęcony wyłącznie analizie wyborów do Senatu RP. Jego podział na podrozdziały jest również schematyczny. Wynika to z przyczyn podanych powyżej i jest akceptowalny.

Rozdział pierwszy dysertacji został poświęcony analizie wyborów do tzw. sejmiku kontraktowego. Przeprowadzono je 04 czerwca 1989 roku. Specyfika tych wyborów została bardzo dobrze omówiona przez mgr Beatę Łuszczak. Autorka odsłania trzy siły uczestniczące w kampanii wyborczej: środowisko opozycji wobec władzy PRL, które jednoczy siły w Komitetach Obywatelskich, środowisko obozu władzy, za które przyjęła autorka uznawać Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą oraz podporządkowane jej stronnictwa i ugrupowania satelitarne oraz Służba Bezpieczeństwa, która wzorem minionych lat inwigiluje środowiska związane z Komitetem Obywatelskim. Autorka celnie ukazuje ówczesną grę obozu PZPR sprawującego władzę w Polsce, w zakresie podziału mandatów na poszczególne okręgi wyborcze w ówczesnym województwie rzeszowskim. Był on tak pomyślany przez obóz władzy, aby w konsekwencji doprowadzić, zdaniem działaczy Komitetów Obywatelskich do tego, że „Tam gdzie wiele miast i zakładów, tam jest mniej mandatów bezpartyjnych” (s. 31), czyli tych wyłanianych, zgodnie z ówczesnym kompromisem okrągłego stołu, w wolnych wyborach (35% mandatów). Innym ciekawym wątkiem podjętym w tym rozdziale jest zwrócenie uwagi czytelnika na wykorzystanie, po raz pierwszy w tej kampanii wyborczej, przez ubiegających się o mandaty polityków, narzędzi marketingu politycznego. Autorka zwraca uwagę na to, że efektywniej z tego narzędzia korzystała strona reprezentowana przez Komitety Obywatelskie. W prezentacji przebiegu kampanii wyborczej 1989 roku drobiazgowo omawiane są fakty. Ten zabieg pozwolił na ukazanie klimatu zebrań przedwyborczych, ich atmosfery. Ciekawy jest także wątek poświęcony udziałowi Kościoła Katolickiego w kampanii wyborczej. Autorka przytacza wypowiedzi poszczególnych przedstawicieli stanu duchownego, między innymi te zebrane przez Służbę Bezpieczeństwa, jednak unika zajęcia zdecydowanego stanowiska wobec treści wystąpień duchownych. W mojej ocenie warto zaakcentować to, że głos płynący w 1989 roku z ambony w dużym zakresie miał charakter edukacyjny. Kościół

Katolicki i inne Kościoły działające w Polsce dostrzegał brak elementarnej wiedzy społeczeństwa o procedurach wyborczych i wyborach. Stąd przyjęcie wskazanej postawy było w tym czasie uzasadnione i prawdopodobnie przyczyniło się do wysokiej frekwencji wyborczej. W tym wypadku zalecałbym wzmocnienie interpretacji zebranego materiału źródłowego (np. s. 57; 86 i inne). Podobnie, w moim przekonaniu autorka przedstawionej do oceny dysertacji, wnikliwiej powinna skomentować fakt klęski wyborczej tzw. listy krajowej. Podkreśla to, że pojawiła się wówczas przesłanka unieważnienia wyborów. Ten problem rozwiązano pragmatycznie decyzją, jaka zapadła 08 czerwca 1989 roku podczas spotkania Lecha Wałęsy i Czesława Kiszczaka. Autorka wyjaśnia, że „Była to mająca mało wspólnego ze standardami demokratycznymi zmiana ordynacji w czasie trwania wyborów, ale nadzwyczajność sytuacji...” (s. 95). Odczuwam w tym wypadku pewien niedosyt. Być może zabrakło w tym rozdziale, w części poświęconej analizie ordynacji wyborczej, odwołania do literatury z nauk prawnych, w której zamieszczano wyjaśnienia i komentarze do obowiązującej wówczas ordynacji wyborczej. Podobna uwaga odnosi się również do kolejnych rozdziałów. Wykorzystanie głosu specjalistów prawa wyborczego i konstytucyjnego wzbogaciłoby, w moim przekonaniu, pracę w jej warstwie poznawczej.

Rozdział II, podobnie jak III i IV ilustruje czas organizacji kampanii wyborczej, przebieg i wyniki wolnych wyborów do Sejmu RP. Pierwsze odbyły się w 1991 roku, kolejne, przedterminowe w 1993 i trzecie po przepracowaniu przez parlament pełnej czteroletniej kadencji w 1997 roku. Były to wybory do sejmu III kadencji. W rozdziałach tych mgr Beata Łuszczak zwraca uwagę na rozpad bipolarnego układu, którym cechowała się scena polityczna w 1989 roku. Duża liczba partii politycznych, ilustracja przebiegu kampanii wyborczej w województwie rzeszowskim na tle politycznych zawirowań na politycznej scenie w kraju i zmian w sytuacji gospodarczej i społecznej, pozwalają lepiej zrozumieć preferencje wyborcze społeczności województwa rzeszowskiego. Należy odnotować także to, że autorka dysertacji omawiając rolę Kościoła Katolickiego we wskazanych trzech okresach wyborczych podaje, że duchowni przypominali wiernym, aby głosowali na te partie polityczne, które w swoich programach akceptowały tzw. wartości chrześcijańskie (s. 154). Moim zdaniem należy mocno zaakcentować fakt zmiany retoryki Kościoła Katolickiego, który z języka edukacji społeczeństwa ku demokracji przeszedł do języka konfrontacji politycznej. W rozdziale IV mgr Beata Łuszczak prezentuje ciekawe spostrzeżenie, konstatując, że kampania wyborcza przed wyborami 1997 roku upływała pod znakiem słowa „program”. Ugrupowania polityczne licytowały się na programy, pokazywały ich objętość i okładki, wskazywały na wagę zawartych

w nich propozycji (s. 270). Interesujący również jest fakt, który akcentuje mgr Beata Łuszczak, że w kampanii wyborczej poprzedzającej wybory sejmu III kadencji pojawiła się wyraźna tendencja do studiowania przez polityków sondaży przedwyborczych. To kolejny krok w drodze umacniania się w Polsce zwyczajów uznanych w krajach Zachodu za stały element krajobrazu wyborczego (s. 298).

Rozdział V został poświęcony wyborom do Senatu RP przeprowadzonym w latach 1989-1997. Jego walor poznawczy wzmacnia to, że autorka dysertacji zdecydowała się na omówienie genezy senatu w Polsce i jego roli w ustroju państwa. Podobnie, jak w rozdziałach dotyczących wyborów do sejmu, mgr Beata Łuszczak omawia prawo wyborcze, nie wykorzystując przy tym żadnych opracowań przygotowanych przez specjalistów z zakresu prawa wyborczego.

Zakończenie pracy zawiera szereg ciekawych, bardzo dobrze uzasadnionych wniosków. Autorka zwraca uwagę na przyczyny absencji wyborczej w Polsce i zestawia frekwencję wyborczą ogólnokrajową z frekwencją zanotowaną w województwie rzeszowskim. Wskazuje, że niższa absencja w województwie rzeszowskim w wyborach parlamentarnych w porównaniu do danych ogólnokrajowych, wynika z silniejszych związków tej społeczności z Kościołem Katolickim oraz jest osadzona w tradycji austrowęgierskiej (s. 378). Nie bez znaczenia dla podniesienia jakości zaprezentowanych przez mgr Beatę Łuszczak konkluzji, jest wskazanie na niestabilność prawa wyborczego w Polsce. Słusznie zauważa autorka dysertacji, że jeden system wyborczy obowiązywał w latach 1989 i 1991, a inny w latach 1993 i 1997. W mojej ocenie zabrakło we wnioskach końcowych informacji odnoszącej się do faktu, że po 1989 roku dokonana się w Polsce zmiana instytucjonalna. Autorka dysertacji wielokrotnie wskazuje na tworzenie się instytucji, ich rolę w życiu społeczności województwa rzeszowskiego, unika jednak jednoznacznego nazwania problemu zmiany instytucjonalnej i omówienia jego znaczenia.

Po zapoznaniu się z rozdziałami I-V przedstawionej do oceny dysertacji, poza zaprezentowanymi zaletami poszczególnych rozdziałów, nasuwają się dwie drobne uwagi, które mogą być uznane za dyskusyjne. Pierwsza dotyczy analizy materiału ikonograficznego, który jest starannie dobrany i bardzo interesujący. Proponowałbym, w przypadku przygotowania pracy do druku, zwrócić większej uwagi na opis ikonografii, podkreślenie wagi koloru i kroju wykorzystanej czcionki na plakatach i ulotkach, na nawiązywanie w ten sposób przez autorów tych materiałów do wątków historycznych, czy oddziaływanie na emocje wyborców. Ten wątek przejawia się oczywiście w pracy, jest on jednak moim zdaniem, zbyt słabo akcentowany (np. s. 192 ryc. 51 s. 208, ryc. 60 i inne). Mgr Beata Łuszczak zwraca uwagę

na wpisy, które wyborcy umieścili na wiszących już plakatach wyborczych (np. s. 240, s. 242). To bardzo ciekawy element kampanii wyborczej. Drugi element, na który zwróciłem uwagę, a moim zdaniem jest godny podkreślenia, to kwestia zaangażowania kobiet w kampanię wyborczą. Należałoby wskazać, jak zmieniał się w latach 1989-1997 odsetek kobiet, które zdecydowały się na kandydowanie do parlamentu w województwie rzeszowskim. Ten problem jest poruszany w pracy marginalnie i wspomaga ilustrację innych zagadnień (np. s. 100, s. 178). W moim przekonaniu mgr Beata Łuszczak sygnalizując te dwa wątki odkrywa nowe przestrzenie badawcze. Jest to dodatkowy atut pracy, który podnosi wartość naukową przedstawionej do oceny dysertacji.

Bardzo dobrym rozwiązaniem zastosowanym w przedstawionej do oceny dysertacji jest załączenie do niej bogatego aneksu, który zawiera spis alfabetyczny, wraz z bogatym biogramem i zdjęciem, wszystkich parlamentarzystów z województwa rzeszowskiego z lat 1989-1997.

Baza źródłowa wykorzystana do napisania przedstawionej do oceny dysertacji jest imponująca. Autorka wykorzystwała materiały zdeponowane w Archiwum Państwowym w Rzeszowie, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie oraz Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie. Kwerendzie poddano zbiory archiwum Zarządu Regionu NSZZ Solidarność w Rzeszowie, Archiwum Instytutu Studiów Politycznych PAN oraz archiwalia zgromadzone w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej w Rzeszowie. Źródłem danych statystycznych, pomagających w ilustracji wyników wyborów, były informacje Państwowej Komisji Wyborczej. Pomocna w realizacji tematu okazała się prasa lokalna oraz lokalne przedwyborcze biuletyny i inne materiały kolportowane przed wyborami. Istotne znaczenie dla realizacji tematu odegrała trafnie dobrana literatura przedmiotu, w której obok pozycji pisanych z perspektywy politologicznej, znalazły się opracowania socjologów, psychologów społecznych, specjalistów marketingu politycznego i polityków oraz prawników. W bibliografii, w punkcie zatytułowanym źródła drukowane, proponuję wydzielić dodatkowy punkt, akty prawa. W moim przekonaniu, łączenie w jednym miejscu aktów prawa z deklaracjami programowymi partii politycznych, jest niewskazane. Proponuję uzupełnienie literatury przedmiotu o dorobek polskich konstytucjonalistów, np.: Wiesław Skrzydło, Marek Chmaj, System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2011, Wiesław Skrzydło, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku Komentarz, Kraków 1998. Warto zapoznać się również, w celu uzupełnienia komentarzy odnoszących się do prawa wyborczego, z pozycją: A. Frydrych, P. Rażny, Polska Bibliografia Wyborcza 1989-2010,

Toruń 2010. Pozycję tę przygotowało Centrum Studiów Wyborczych UMK w Toruniu. Wydaje mi się, że godnym polecenia jest jeszcze jedno źródło informacji, w przypadku gdy praca będzie przygotowywana do druku. Są to wspomnienia bezpośrednich aktorów sceny politycznej w Rzeszowie z lat 1989-1997. Zdaję sobie sprawę z tego, że mają one subiektywny charakter, jednak w moim przekonaniu mogą wzbogacić faktografię omawianego okresu, w większym stopniu przybliżyć atmosferę przedwyborczą lat 1989-1997 i oddać ducha ówczesnego życia politycznego.

Strona formalna przedstawionej do oceny dysertacji nie budzi żadnych zastrzeżeń. Pod względem językowym pracę oceniam wysoko. Autorka zachowała dystans do opisywanych problemów, jest obiektywna w opisie przedstawianych faktów i prezentacji wniosków, unika emocjonalnego zaangażowania. Zalecam ograniczenie i ostrożność w używaniu w rozdziale pierwszym określenia komuniści, które dla autorki jest tożsame z ówczesnie sprawującym władzę obozem politycznym skupionym wokół PZPR (np. s. 52, s. 91).

Wniosek końcowy

W konkluzji pragnę zaznaczyć, że przedstawione uwagi krytyczne mają wyłącznie charakter dyskusyjny, są one zaleceniami, które zdaniem autora recenzji mogą podnieść jakość pracy. W niczym nie umniejszają one bardzo dobrej oceny pracy mgr Beaty Łuszczak. Mogą one być pomocne w przygotowaniu pracy do wydania jej drukiem, co rekomenduję.

Stwierdzam, że oceniana rozprawa doktorska mgr Beaty Łuszczak pt. Wybory parlamentarne w województwie rzeszowskim w latach 1989-1997, spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w obowiązujących przepisach ustawy o stopniach i tytule naukowym. Na tej podstawie wnioskuję o dopuszczenie mgr Beaty Łuszczak do publicznej jej obrony.

dr hab. Sławomir Kamosiński, prof. nadzw.